

Iosif Covaci

VALEA BORCUTULUI
Povestea unei colonii miniere

LETRAS
Promovăm autorii români

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

IOSIF COVACI

Valea Borcutului – Povestea unei colonii miniere / Iosif Covaci. -

Snagov: Letras, 2020

ISBN 978-606-071-093-6

913

622

Întreaga responsabilitate pentru conținutul acestei cărți aparține autorului. Copyright 2020, Iosif Covaci.
Această carte este protejată de legea dreptului de autor.

Carte distribuită de www.piatadecarte.net

email: office@piatadecarte.com.ro

Comenzi la tel. 021 367 5228 // 0787 708 844

Pentru solicitări de publicare vă puteți adresa editurii, pe mail:
edituraletras@piatadecarte.com.ro

Editura Letras / www.lettras.ro

contact@lettras.ro

Lectura cărții: Livia Covaci

Aranjare: Cristian-Tudor Covaci

CUPRINS

1. VALEA BORCUTULUI. POZIȚIA ȘI CADRUL NATURAL

Unde este așezată și cum arată..... 9

Măruntaiele pământului și înfățișarea lui 11

Elementele de complex geografic și potențialul lor..... 16

2. VALEA BORCUTULUI - UN SPAȚIU LOCUIT DIN CELE MAI VECHI TIMPURI

Apariția coloniei Valea Borcutului și evoluția ei 34

Locuitorii comunității 41

Confesiuni..... 54

Ocupațiile 60

Instrucția și educația 62

3. SCURT ISTORIC AL MINERITULUI

Cele mai vechi timpuri 74

Mineritul în Evul Mediu..... 79

Epoca modernă 87

Arendările de după 1840..... 88

Epoca POKOL 91

Pătrunderea capitalului străin în minerit 109

4. AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Pregătirile 130

Dictatul de la Viena..... 130

Vin Ungurii 131

Vin nemții.....	133
Ultima soluție – Soluția evreiască	133
Vin rușii.....	136
Episoade care nu pot fi uitate.....	139
Ce a urmat.....	142
5. SOCIETATEA MULTILATERAL DEZVOLTATĂ	
Au venit comuniștii - Noile autorități	144
Încet, viața se normalizează	150
Colectivizarea și consecințele ei	155
6. ÎN SFÂRȘIT, A IZBUCNIT REVOLUȚIA	
Reflectări în spațiul nostru geografic.....	165
Peisajul în continuă transformare.....	169
Ce ne rezervă viitorul.....	178
7. DICȚIONAR	189
8. BIBLIOGRAFIE	193
9. MULȚUMIRI	197

PREFAȚĂ

Profesorul Iosif Covaci aduce în memoria cotidiană oameni, locuri, fapte și evenimente pe care le-a trăit și la care a participat cu toată ființa.

Fire cumpătată și caracter disciplinat în arta scrisului și în viața zilnică, autorul zugrăvește cu temei o lume pestriță ca interese și profesii, dar coagulată într-un spațiu în care mirajul și sclipirea metalului galben a stârnit totdeauna năvalnice convergențe ...dar și convulsii și drame dintre cele mai eclatante. Valea Borcutului ni se prezintă în complexitatea ei fizică și socio-umană, cu particularități ale cadrului natural, completate în chip logic cu edificiul factorului antropic, „pus în mișcare” prin specificul demografic, adevărat „melting pot”, în care românii, ungurii, evreii și țiganii s-au contopit întru interese de viață și de trai, fiecare cu nărvul și zestrea culturală a nației lui. Autorul descrie cu vie emoție dramele prin care a trecut populația locului pe durata celei de-a doua conflagrații mondiale și evenimente la care a fost părtaș, de o plasticitate redacțională care-i conferă cărții un apetit de lectură molipsitor. Cartea este o restituție emoționantă, dar și necesară, dată de către autor locurilor și oamenilor din mediul în care s-a născut, a trăit și s-a format profesional, până la forma consacării depline prin doctorantura.

Aduc autorului modestele mele elogii pentru strădania scrierii "epopeii" Văii Borcutului, și îl salut colegial cu acea de-a noastră cutuma " Servus loșca"!

Prof. univ. em. dr. Vasile Surd

1. VALEA BORCUTULUI. POZIȚIA ȘI CADRUL NATURAL

Unde este așezată și cum arată

Spațiul geografic al Văii Borcutului este situat, în cea mai mare parte, în complexul eruptiv Oaș-Gutin-Văratec¹ ocupând partea centrală a acestuia, la nord-vest de municipiul Baia Mare, partea sudică a sa suprapunându-se pe Dealurile Tăuților, pe Piemontul Băii Mari și pe sectorul mijlociu și inferior al râului Săsar².

Deci, acest spațiu este în cea mai mare parte montan, este multiplu, opulent, fantastic, încântător, atrăgător, teluric. Nu întâmplător spuneau locuitorii: „...*cel ce vine odată și cască ochii la tot ce vede și bea apă de borcut nu mai pleacă din vale...*”

Numeroasele peisaje contrastante se asamblează creând o mare diversitate de medii naturale.

În ansamblu, spațiul s-a modificat. Dacă ieri (la început) era arhaic, imobil și bine păstrat, descoperirea aurului și argintului în albiile pâraielor sale, care spălau filoanele bogate în aceste metale prețioase, a atras tot mai mulți oameni de pretutindeni, dintre care unii s-au așezat printre autohtoni vremelnici sau definitiv, aceștia din urmă devenind mai târziu stăpâni. Apoi, aceștia au intensificat săpatul galeriilor începute de autohtoni, pătrunzând în măruntaiele munților pentru a-și umple visteriile proprii și ale unor imperii, golindu-i de bogății.

¹ Utilizez denumirea de Gutin deoarece ea apare cu acest nume pe primele hărți Josefine întocmite pe baza măsurătorilor topografice militare Habsburgice din perioada 1763-1787 care au fost realizate de topografi prin consultarea localnicilor. Oronimul Gutin este de origine gotică (după Tiberiu Moraru).

² Petre Coteț „Depresiunea Baia Mare” Probleme de Geografie vol. V București 1957 pag.143

În paralel nu s-au mulțumit doar să prade măruntaiele munților; au despoit și versanții, defrișând pădurile, până au venit comuniștii. Aceștia au continuat treaba cu mijloace mai eficiente, dar de data aceasta în numele poporului. Autoritățile venite după 1989 au constatat că nu mai sunt resurse nici cât e negru sub unghie și au renunțat, închizând minele.

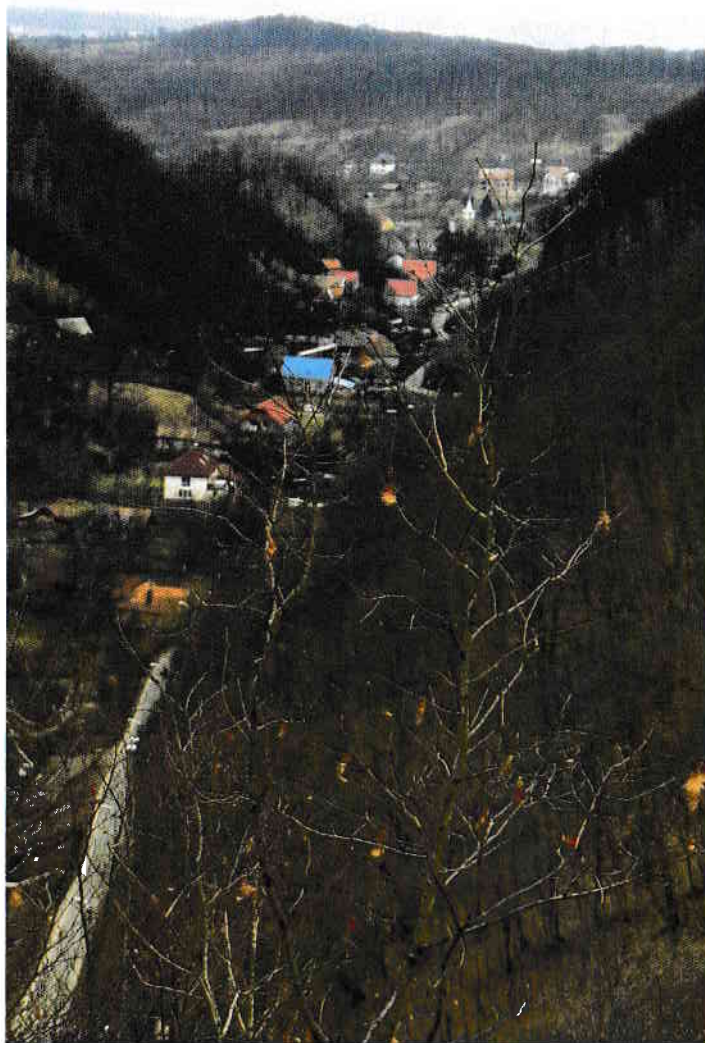

Figura 1. O parte a Văii Borcutului, văzută de pe Dealul Cetății (Vârhegy).
(Colecția L. P. Goja)

Mulți dintre locuitori, care secole de-a rândul au dus o viață autarhică liniștită, când mai bună când mai rea, lipsiți de posibilitatea de a câștiga un ban pentru familie, s-au dus la oraș ocupându-se de altceva.

Acum, când s-a instaurat societatea de consum, dau năvală citadinii, cumpără pământurile unora dintre moștenitorii vechilor locuitori, distrug urmele trecutului, construiesc vile luxoase, transformând Valea Borcutului într-un cartier rezidențial modern.

Măruntaiele pământului și înfățișarea lui

Fundamentul geologic este un cristalin scufundat, ce face parte din vechiul bloc continental transilvano-panonic, acoperit cu formațiuni sedimentare de fliș carpatic puternic fragmentat.

Cuvertura de roci sedimentare s-a format în golfurile mărilor din miocen și pliocen (acum cca. 70 milioane de ani) unde s-au depus transgresiv gresii moi, în alternanță cu marne compacte și tufuri vulcanice ale activității eruptive din neogen, continuate cu formațiuni salmastre panoniene în paralel cu activitatea vulcanică³.

Structurile vulcanice s-au conturat începând din neogen (acum cca. 20 milioane de ani) când au avut loc primele erupții care au edificat treptat unitatea vulcanică din grupa nordică a Carpaților Orientali. Cel mai bine este reprezentat vulcanismul din ciclul II. Erupțiile acestui ciclu s-au derulat în mai multe faze⁴.

Prima fază s-a manifestat prin erupții de andezite piroxenice cu mineralizări și prin riolite însoțite de piroclastite prezente în Măgura Băii (Murgău).

Faza a II-a s-a manifestat probabil în timpul sarmațianului; este prezentă în nordul bazinului hidrografic al Văii Borcutului prin dacitul de Ulmoasa, sub forma unei cupole la nord de

³ Ion Mac și Csaba Buday „Munții Oaș, Gutâi, Țibleș” ABEONA București 1992

⁴ N. Oncescu „Geologia României” Ed. Tehnică București- 1965 pag. 306-307.

Murgău, cu aglomerate și tufuri vulcanice cu mineralizări slabe în bazinul pâraului Căpitan.

Faza a III-a s-a produs în pontian (pe la mijlocul neogenului) cu andezite cu amfiboli, cu mineralizări abundente (galenă, blendă, pirite). De fapt, se consideră că cele trei minerale exploatate la minele din coloniile situate la nord de Săsar, au contribuit la dezvoltarea bazinului minier Baia Mare - Baia Sprie.

Faza a IV-a s-a manifestat prin erupții în pliocenul superior, prin lave andezitice piroxenice, prezente în nord-vestul orașului Baia Mare, reprezentate prin mineralizări în filoane de sulfuri metalice complexe și auro-argintifer.

Alterarea hidrotermală care a afectat produsele celui de-al II-lea ciclu a fost însoțită de o fază de metalogeneză, când s-au format mineralizații polimetale auro-argentifere⁵. În acest spațiu se găsesc structuri geologice ca: *Structura Sofia*, *Structura Borzaș*, *Structura Wilhelm (Căpitan)*, *Structura Aurum*, *Structura Simion_(Borzaș-Iojica)* aparținând câmpului metalogenetic.⁶

Sub aspectul înfățișării geomorfologice, agenții externi ajutați de om au influențat o modelare diferențiată în corelație cu componența litologică a substratului. A rezultat un relief ce poate fi încadrat în următoarele complexe geomorfologice.

Complexul geomorfologic al râului Săsar este reprezentat prin lunca acestuia, care se lărgeste de la est la vest, Valea Borcutului ocupând puțin spațiu din cursul mijlociu și inferior al râului.

⁵ V. Mutihac și L. Ionesi „Geologia României” Ed. Tehnică București -1975 pag.345 și 607

⁶ Repertoriul Arheologic al județului Maramureș vol. I EUROTIP-2011, Baia Mare pag.125

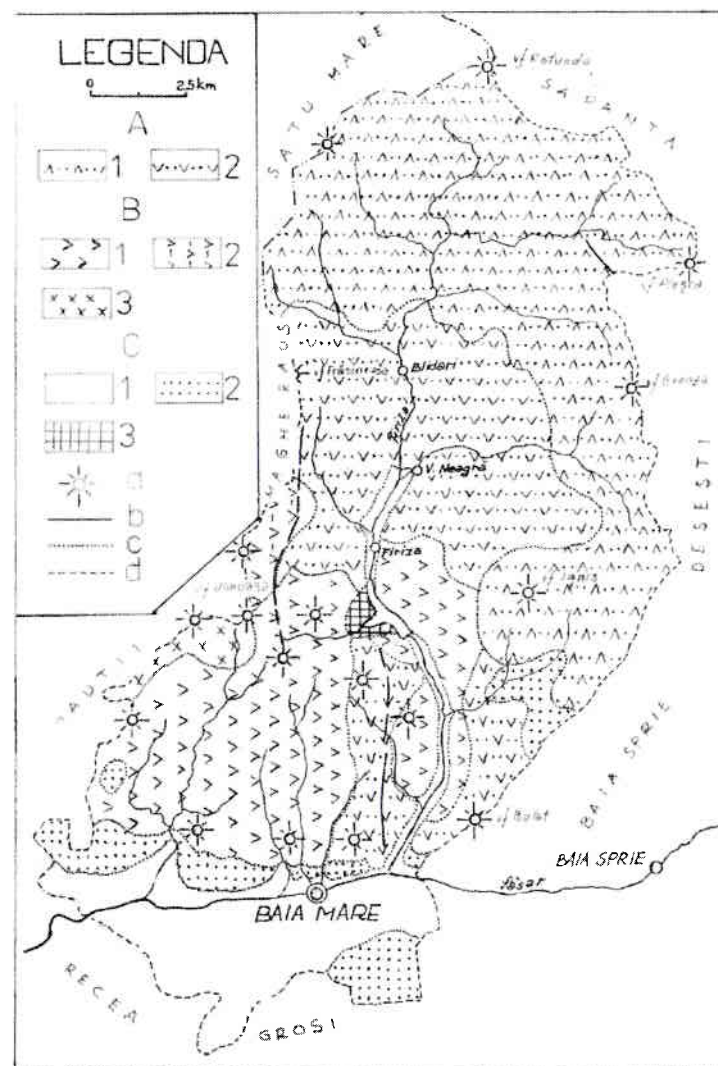

Figura 2. Schița geologică a teritoriului administrativ al municipiului Baia Mare (după Borcoș M. et al)

A - Eruptii din ciclul III (cuaternar, pliocenul superior); 1 Andezite cu piroxeni (de Săpânța, de Pleșca). Eruptii din ciclul II (pliocenul inferior); 2, Andezite piroxenice cu hornblendă de Firiza. B Ciclu II Sarmatianul superior: 1 Andezite cuarțifere de Piscuț; 2 Andezite cuarțifere de Colbu; 3, Dacite de Ulmoasa. C, Alte formațiuni geologice: 1, Cuaternar; 2, Formațiuni pliocene; 3, Formațiuni paleogene. a, Centre de erupție; b, Falie; c, Limita structurilor geologice; d, Limita teritoriului administrativ al municipiului Baia Mare.

Acest compartiment, ce face parte din Depresiunea Baia Mare a fost „... o regiune în care în repetate rânduri au avut loc înaintări ale mărilor din neogen... a fost sedimentată intens, iar după ce a devenit uscat a intrat direct sub acțiunea agenților externi care au modelat-o”⁷.

Complexul glacisului piemontan se prezintă sub forma unei fâșii înguste care se lărgeste spre vest la confluența Săsarului cu pâraul Valea Borcutului. Acesta se caracterizează printr-o morfodinamică activă, materializată prin pluvio-denudație intensă, ravenație, torențialitate, alunecări de teren⁸. Alternanța litologică (argile, nisipuri fine slab cimentate suprapuse straturilor de marne puternic înclinate), profunzimea mică a acestor depozite, uneori sub 10 m, energia mare a reliefului asociată cu frecvența mare a precipitațiilor explică procesele geomorfologice deosebit de active din acest complex.

Unitatea peisajului piemontan este întreruptă pe alocuri de apariția unor măguri⁹ cu structură vulcanică, sub forma unor clăi (probabil foști vulcani adventivi), care apar înșirate ca o salbă, la aproape aceeași distanță de edificiul vulcanic. Pe treapta terasată a unei asemenea măguri a fost construită, de către Pokol Alexiu, biserica greco-catolică.

Complexul geomorfologic al Văii Borcutului. Pârâul Valea Borcutului (ca și Firiza, Sf. Ioan, Usturoi, Valea Roșie) este afluent pe partea dreaptă a Săsarului. El colectează apele pâraielor afluate din bazinul său hidrografic: Antonca, Terebeș și Frumușeaua pe dreapta și Bartoș, Iojica, Tonci (Neamțului) și Borzaș pe stânga. Putem menționa și existența unor pâraie cu caracter temporar cu originea pe versanții sudici și vestici ai Murgăului și în zona piemontană. Toate aceste pâraie au fragmentat edificiul vulcanic din nordul municipiului Baia Mare, săpându-și văi adânci, uneori cu aspect de chei, sau lărgindu-

⁷ Ibidem 2 pag. 149

⁸ Gh. Iacob „Dealurile Chioarului și Depresiunea Baia Mare” Geografia României vol. IV Ed. Academiei, București-1992.

⁹ Ibidem 3

se spre izvoare la confluente, sub forma unor mici depresiuni cuibărite pe fundul văilor ca niște *butoniere*¹⁰. Spre vărsare, văile se lărgesc, prezintă conuri aluvionare extinse, umerii unor terase, mai dezvoltate fiind cele de confluență.

Dintre depresiunile de tip butonieră amintim: Poiana Trei Stejari sau Poiana Neamțului, menționată mai des de localnici, de pe cursul superior al pâraului Tonci; Poiana Târgu Cioarelor de pe cursul superior al pâraului Frumușeaua ș.a.

Bine dezvoltate sunt conurile aluvionare ale unor afluenți permanenți sau temporari care au modificat cursul colectorului principal, obligându-l să-și schimbe direcția. Conurile Pâraielor Frumușeaua, ale pâraielor Terebeș și Borzaș precum și ale unor bazine torențiale sunt evidențiate de pantele străzii Valea Borcutului, care le traversează.

Pârâul Valea Borcutului și afluenții acestuia au un grad de agresivitate foarte ridicat transportând în timpul viiturilor mari cantități de material aluvionar care împotmolesc albia, rețeaua stradală și curțile gospodăriilor situate în luncă.

Complexul geomorfologic interfluvial reprezintă treapta cea mai înaltă a reliefului, fiind partajat cu bazinele hidrografice învecinate: Valea Roșie, bazinele superioare ale văilor Usturoi, Firiza la est și respectiv nord-est; bazinul râului Băița la vest.

Relieful acestui complex a rezultat în urma unui proces de consolidare a lavei din *gurile de foc* (craterelor vulcanice) care, prin erupție, au deversat lave însoțite de fenomene specifice, formând platouri care, ulterior, au intrat într-un proces de eroziune a cărui agresivitate a depins de retragerea destul de rapidă a apelor din lacul Panonic.

Vulcanismul care a dat naștere acestui edificiu este legat de orogeneza Alpino-Carpatică-Caucasiană, dezvoltându-se pe fractura dintre unitatea montană (Carpatică) și Bazinul

¹⁰ Ibidem 3

Transilvan. Fenomenul s-a manifestat prin lave semi-vâscoase cu explozii de andezite, dacite, riolite și piroclastite¹¹.

Fostele aparate vulcanice, înșirate pe linia de separare a bazinelor hidrografice, au fost serios avariate de eroziunea hidrografică care le-a separat prin abrupturi pronunțate. Unele prezintă o morfologie în care se poate identifica fostul crater spart de apele curgătoare prin eroziune. Este cazul pârâului Borzaș care a pătruns în craterul Morgăului, traversând filoane bogat mineralizate. Altele și-au păstrat, într-o oarecare măsură, unele părți componente (urme de calotă, de crater) cum este cazul masivului Țigher (Cziger), Prăpade (Poprad). Din altele au rămas *neckurile* vulcanice descoperite, cu pietre oscilante (vf. Bartoș), sau neckuri acoperite, conice ca: Dealul Cetății, vârfurile Pleștioare, Ulmoasa, Tocastru ș.a.

Elementele de complex geografic și potențialul lor

Un climat blând, favorabil activităților umane.

Emm. de Martonne, citat de Victor Tufescu, referindu-se la specificul climatului ținuturilor dintre Alpi, Carpați și Dunăre (numit climat danubian), îl consideră ca fiind rezultatul pătrunderii unor influențe contrastante din exterior care, amestecându-se în spațiul Europei Centrale destul de compartimentată sub aspectul reliefului, creează o mare varietate de nuanțe ce fac tranziția de la climatul răcoros specific nordului, la cel submediteranean din sud; de la climatul relativ umed specific vestului la cel cu nuanțe de ariditate din estul continentului.

Din această poziționare în cadrul Europei Centrale și a componentelor sale rezultă climatul Depresiunii Baia Mare, și anume unul de tip *temperat continental moderat*¹².

¹¹ Gr. Răileanu și S. Pauliuc „Geologie generală” Ed. D.P., București 1969 pag. 167

¹² I. Covaci „Organizarea spațiului rural în zona de atracție a municipiului Baia Mare” Teză de doctorat, Cluj-Napoca 2005 pag.49

De ce este așa?

Pentru că, la această latitudine, *radiația solară globală* medie anuală se încadrează între valorile de 110-117 kcal/cm², variațiile depinzând de relief, altitudine, grad de nebulozitate (cca. 40-60 zile de cer senin și 120-140 zile cu cer acoperit, în medie pe an), de capacitatea de absorbție a atmosferei.

Pentru că spațiul nostru geografic se află sub influența: circulației *vestice maritime*, responsabilă de vremea ușor instabilă vara și blândă și umedă iarna; a circulației *nord-vestice* care ne aduce ploi abundente și ninsori din nordul Atlanticului; a circulației *sud-sud-vestice* care, în timpul verii, aduce zile tropicale și praf.

Pentru că relieful vulcanic din nord, prin altitudine și poziție, protejează de masele de aer rece dinspre nord depresiunile și versanții de la poalele sudice ale acestuia. Astfel, valorile termice cresc în funcție de altitudine, iar cantitatea de precipitații crește în raport cu aceasta. În depresiuni și pe versanții sudici se înregistrează fenomenul de inversiune termică cu unele consecințe: cultura viței de vie până la 450 m altitudine; limita cea mai înaltă (peste 450 m) a extinderii castanului comestibil din Europa Centrală; prezența pădurilor de stejar pe versanții sudici până pe creastă; etajul compact al fagului spre nord; ierni mai aspre, mai ales în depresiunile din bazinele superioare ale apelor curgătoare¹³.

Cum se prezintă elementele climatice?

Temperatura aerului variază în funcție de altitudine, anotimp, relief, dispoziția versanților, valoarea medie anuală fiind de 9°C în partea sudică și de 8°C în jumătatea nordică a teritoriului.

Valorile maxime și minime absolute de temperatură înregistrate fiind de 39,2°C (la 8 septembrie 1951) și -30°C (la 10 februarie 1928) la Baia Mare.

¹³ Ibidem 12 pag. 50

Cantitatea de precipitații este destul de ridicată, valoarea lor medie anuală este de 1200-1300 mm. Regimul acestor precipitații se încadrează în cel temperat, cu nuanțe tranzitorii de la cel oceanic la cel continental. Astfel, întâlnim un regim cu două maxime de *primăvară-vară*, mai ridicat cantitativ (cca. 40% din cantitatea anuală) și altul de *toamnă-iarnă* mai slab (15-20%). Între cele două maxime se intercalează un regim cu două minime: *vară-toamnă* și *iarnă-primăvară*, ultimul ceva mai ridicat.

Cantitățile cele mai mari de precipitații vin vara dinspre sud-sud-vest peste Culmea Codrului.

Primele cantități de zăpadă cad pe crestele interfluviilor, deseori la finele lunii septembrie iar în interiorul bazinului hidrografic încep la sfârșitul lunii octombrie. În general numărul zilelor cu zăpadă oscilează între 50-80.

Circulația aerului este determinată de dinamica generală a centrilor barici și de unii factori locali (orientarea culmilor, culoarele de vale...). Circulația cu frecvența medie anuală cea mai mare, însumând peste 30%, vine dinspre vest și nord-vest. În timpul verii și în perioadele de tranziție primăvară-vară și vară-toamnă, depresiunea nu este scutită de excese, unele cu consecințe devastatoare (furtuni, ploi torențiale, inundații...).

În concluzie, în depresiunea Baia Mare și gurile văilor din nord, pe fondul climatului temperat continental moderat, se înregistrează un „*topoclimat moderat cu puternice influențe oceanice în care se regăsesc ușoare nuanțe ale climatului submediteranean*”¹⁴. Așa se explică prezența în zonă a castanului comestibil, a caisului, a migdalului, a viței de vie din soiuri nobile și seminobile.

Unele informații despre rețeaua hidrografică.

Dacă ne gândim la ape, este bine să cunoaștem câteva lucruri interesante. Vom vorbi puțin despre pâraul Valea Borcutului și afluenții săi, apoi despre lacuri și apele subterane.

¹⁴ Gr. Posea et al. *Județ ul Maramureș* Ed. Academiei 1980 București

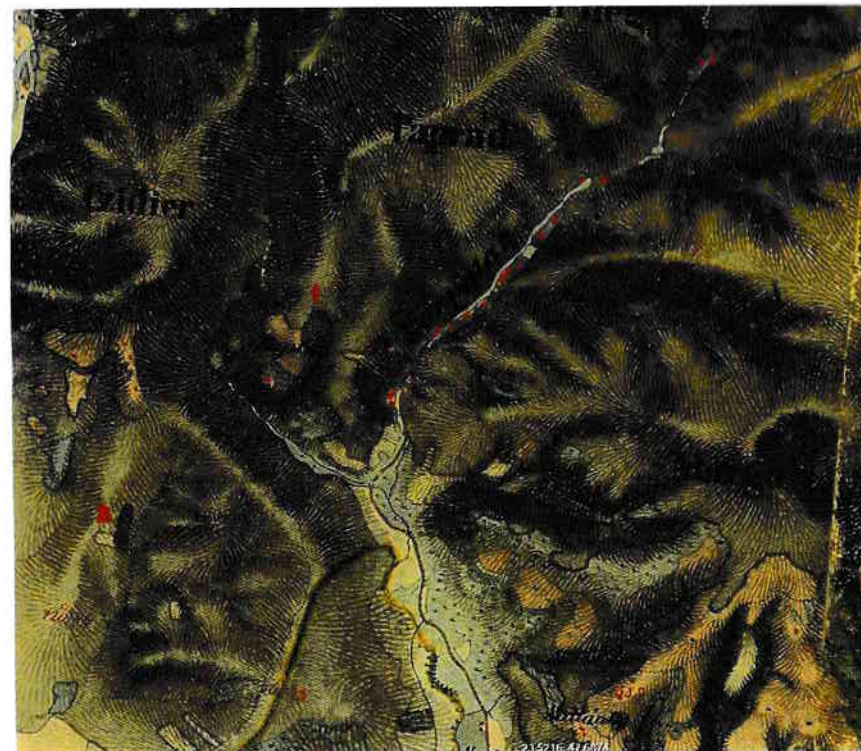

Figura 3. Bazinul hidrografic al Văii Borcutului, reprezentat pe hărțile Josephine (1763-1787).

Sunt marcate masivele vulcanice Murgo, Poprad și Cziper, bazinele lacustre Balta Pocoloaiei (1), și Apa Sărată (2). Cu simbolul paralelipipedic colorat în roșu sunt marcate gospodăriile existente la vremea respectivă, numai în amonte de confluența cu pâraul Frumușeaua.

Cursul de apă **Valea Borcutului**¹⁵ se formează în sectorul superior, în micro-depresiunea formată la confluența cu unele din cele mai importante pâraie. Conform materialelor cartografice austriece (hărți Josefine), pâraul apare cu denumirea de Valea Borcutului (Borpatak) după unirea pâraielor Berarului (Serfőzőpatlak) și Bartoš. La numai 250 m în aval de această confluență, pâraul format (V. Borcutului) primește pe partea stângă ca afluent pâraul lojica (lozsikapatak), ca după alți

¹⁵ După caracteristicile hidrografice (lungimea cursului, debitul, regimul de scurgere...) se încadrează mai degrabă în categoria pâraielor